

თამარ ნინიძე

**გმნის კონსტრუქციები ევზემისტური უნქსიით სვანეთის
ხელნაწერთა ანდერძ-მინაწერებში**

ენობრივი ეთიკეტი საზოგადოების ცხოვრების ყველა სფეროში სხვადასხვაგვარად რეალიზდება. საზოგადოდ, ენას უხვად მოეპოვება მოკრძალებისა და თავაზიანობის გამოხატვის როგორც ლექსიკური, ისე გრამატიკული რესურსი, რაც, საერთო ჯამში, ქმნის ენობრივ ეთიკეტს. უხსოვარი დროიდან მოყოლებული ადამიანებს არაფრის მიმართ არ გააჩნიათ იმაზე დიდი კრძალვა და რიდი, როგორც ზეციური ძალისა. უზენაესისადმი სწორედ მათი ეს განსაკუთრებული დამოკიდებულება ფორმირებულია სხვადასხვა რელიგიად და მრავალმხრივი დაკვირვების საინტერესო ობიექტია, როგორც ადამიანის მსოფლმხედველობის ერთ-ერთი ინტიმური მხარე.

რელიგია, სხვა ფაქტორებთან ერთად, ვლინდება უფალთან ვერბალურ ან წერილობით ურთიერთობაშიც. სტანდარტული ლოცვის გარდა, ადამიანი უფალს სხვაგვარადაც მიმართავს. ამ საშუალებათა შორის შეიძლება იყოს წარწერები ეკლესია-მონასტრებზე, მოსახსენიებლები და ა. შ. შესაბამისად, საინტერესოა ქართული სამეტყველო ეთიკეტის ის მხარე, რომელშიც გაცხადებულია რწმენისადმი, უფლისადმი ადამიანის დამოკიდებულება ხელნაწერთა ანდერძ-მინაწერების მიხედვით. აქედან გამომდინარე, მათი შექმნის საფუძველიც განსაკუთრებულია. ანდერძ-მინაწერების მიზანია მოგვითხროს ხელნაწერთა წარმოშობასა და მის შექმნაში მონაწილე პირთა შესახებ, სთხოვოს მკითხველს მათი ლოცვაში მოხსენიება... ანდერძ-მინაწერთა ავტორები, გარდა ხელნაწერთა გადამწერებისა, შეიძლება იყვნენ, აგრეთვე, ხელნაწერთა მომგებელნი, დამკაზმველნი და სხვანიც, ვინც ასე თუ ისე დაკავშირებულია ხელნაწერის "ბიოგრაფიასთან" (ა. აბდლაძე, 2005, გვ. 14).

სვანეთის ხელნაწერთა ანდერძ-მინაწერები გამოქვეყნებულია წიგნში "სვანეთის წერილობითი ძეგლები I" (ვ. სილოგავას რედაქც., 1986). საანალიზო ანდერძ-მინაწერთა ტექსტები დაცულია IX-XIV საუკუნეთა სვანური ხელნაწერების არშიებზე. ეს ხელნაწერებია:

- M - 1 – მესტიის ოთხთავი (1033 წ.);
- M - 22 – ადიშის ოთხთავი (897 წ.);
- A - 26 – ლაბსყალდის ოთხთავი (XII-XIII სს.);
- M - 27 – იენაშის ოთხთავი (XIII ს.-ის 10-იანი წლები);
- M - 52 – ლაჰილის ოთხთავი (XIV ს.);
- ლახამულის ოთხთავი (XII ს.);
- ლახუშტის სახარება-აპრაკოსი (1322 წ.);
- ქურაშის ოთხთავი (XII ს.).

სვანეთის ხელნაწერთა ანდერძ-მინაწერების შინაარსი შეიცავს ვედრებას უფლისადმი, წმინდანებისადმი, თხოვნას, რომ დაიფარონ ხელნაწერის გადამწერი,

“შემოსველი“ თუ მრევლი. ანდერძ-მინაწერების ტექსტებს ახლავს გარკვეული ინტიმურობა და გულწრფელობა. იქმნება შთაბეჭდილება, რომ მათში უშუალოდ არის გამოხატული ავტორების სათქმელი, განწყობა და ფსიქოლოგია.

როგორც ცნობილია, ხელნაწერის გადაწერა, შეკრება, შემოსვა თუ ამ საქმეთა ფინანსური შეწევნა (მომგებლობა) ფრიად საპატიო ღვაწლად ითვლებოდა და, ბუნებრივია, ეს ყველას არ შეეძლო, თუმცა, ამგვარი საქმის განმახორციელებლები, მსგავსად აგიოგრაფიული ნაწარმოებების ავტორებისა, თავს უფლის, წმინდანთა... ნების აღმსრულებლებად თვლიდნენ, რაც, ვფიქრობთ, განპირობებულია საზოგადოებაში არსებული რელიგიური ნორმებითა და მსოფლმხედველობით. ხელნაწერთა მინაწერებში, ანდერძებში საკუთარ ვინაობასაც არ მოიხსენიებდნენ. გარდა ამისა, იყენებდნენ ისეთ ენობრივ ფორმებს, რომლებშიც მათი თავმდაბლობა არის გაცხადებული. სწორედ ამიტომ, ჩვენს საანალიზო მასალაში დაცულია არაერთი საინტერესო ენობრივი ეთიკეტური ერთეული, რომელთა მეშვეობითაც გადმოიცემა მოკრძალება და პატივისცემა მისამართი ობიექტისადმი. ამ მხრივ საყურადღებოა ზმნური კონსტრუქციებით ევფემიზმის გამოხატვის შემთხვევები.

პასიური კონსტრუქცია. როგორც ზ. სარჯველაძე მიუთითებს, პასიური კონსტრუქცია, ძირითადად, თარგმანებშია გავრცელებული. იქ, სადაც მოქმედებითი გვარის ზმნა ქართულისათვის ბუნებრივი, ჩანაცვლებულია ვნებითი. ამ მოვლენას მეცნიერი ბერძნულის გავლენით ხსნის. მისივე დაკვირვებით, თარგმანების გავლენით პასიური კონსტრუქცია ორიგინალურ ძეგლებშიც ჩნდება, ახალ ქართულში კი ასეთ შემთხვევებში რუსული ენის გავლენასაც არ გამორიცხავენ (ზ. სარჯველაძე, 2004, გვ. 177-178).

რ. ზექალაშვილის აზრით, გვარის კატეგორიამ შესაძლოა ხაზი გაუსვას თავაზიანობას. როცა მოუბარი პირი საჭიროდ თვლის, რომ მოქმედების სუბიექტი მიჩქმალოს, თავი აარიდოს მის პირდაპირ დასახელებას, ამის მიზეზი შესაძლოა იყოს სამეტყველო ეთიკეტი (თქვენ არასწორად **წერთ** ამ საკითხზე – ამ საკითხზე ხშირად არასწორად **იწერება** ხოლმე) (რ. ზექალაშვილი, 2012, გვ. 123).

პასიური კონსტრუქციის გამოყენება დღესაც ხშირია ეთიკეტური ფუნქციით. მისთვის ეს ფუნქცია ახალი არაა, რადგან დასტურდება ძველ წერილობით (ორიგინალურ და ნათარგმნ) ძეგლებში. ასეთი კონსტრუქციის ზმნა უკანა პლანზე სწევს სუბიექტს და ყურადღებას ობიექტზე ამახვილებს. პასიური კონსტრუქციები გვხვდება ანდერძ-მინაწერებშიც. მაგალითად:

“დაესრულა || წ(მიდა)ჲ ესე წიგნი ს(ა)ხ(ა)რ(ე)ბისაჲ“ (მესტიის ოთხთავი, M-1, 1033 წ., ანდერძი მომგებლისა, ვ. სილოგავა, 1986, გვ. 41);

“დაიწერა წ(მიდა)ჲ ესე ოთხთავი“... (ადიშის ოთხთავი, M-22, 879 წ., გადამწერის ანდერძი, ვ. სილოგავა, 1986, გვ. 47).

მოცემულ შემთხვევებში ვფიქრობთ, პასიური კონსტრუქციის ზმნები **დაესრულა, დაიწერა** გარკვეულწილად ევფემისტური დატვირთვის მქონეა.

პასიური კონსტრუქციის გვერდით არაიშვიათად ეთიკეტის გამომხატველია თვითდამკრობის სემანტიკის შემცველი ენობრივი საშუალებებიც: **უღირსი, ცოდვილი, ფრიად ცოდვილი, სულით საწყალობელი**... მაგალითად:

"დაესრულა თავი მარკოზისი ჯელითა **ფრად ცოდვილისა** იონადისთა“ (იენაშის ოთხთავი, M-27, მინაწერი, XIII სკ.-ის 10-იანი წლები, ვ. სილოგავა, 1986, გვ. 52);

"სრულ-იქმნა მათეს თავი სახარებაჲ ჯელითა **ცოდვილისა** იონადისთა“ (იენაშის ოთხთავი, M-27, მინაწერი, XIII სკ.-ის 10-იანი წლები, ვ. სილოგავა, 1986, გვ. 52);

მასდარული კონსტრუქცია:

"ღირს ვიქმენ მე, გლახაკი [ს][ო]ფრონ, **აღსრულებად** წ(მიდა)სა ამ[[ას] წიგნსა სახ[[არებ]ასა ოთხ[[თავსა...“ (ადიშის ოთხთავი, M-22, 879 წ., მომგებლის ანდერძი, ვ. სილოგავა, 1986, გვ. 47-48);

"...მეცა, ც(ო)დვ(ი)ლი ტიმოთე ღირს მყო აღწერებად წმიდისა ამის სახარებისა“ (ლახუმტის სახარება-აპარაკოსი, 1322 წ., ანდერძი, ვ. სილოგავა, 1986, გვ. 58).

ამ მაგალითებშიც გვხვდება პეიორატიული ფორმები **გლახაკი** და **ცოდვილი**, რომლებიც ევფემისტურობას აძლიერებს.

განხილული მასალიდან ირკვევა, რომ აქტიური კონსტრუქციის ზმნური ფორმების გვერდით ანდერძ-მინაწერებში გვხვდება პასიური, აღწერითი კონსტრუქციები, რომელთაც გარკვეულ კონტექსტებში ევფემისტური დატვირთვა ეკისრება:

დავასრულე მე ის – დაესრულა ის, სრულ-იქმნა ის;

დავწერე მე ის – დაიწერა ის;

აღვასრულე მე ის – ღირს ვიქმენ აღსრულებად მე

აღვწერე მე ის – ღირს მყო აღწერებად მან (ღვთისმშობელმან) მე...

ზოგჯერ, როცა საანალიზო ტექსტებში მსგავს კონტექსტში (ანდერძის ავტორის საკუთარ თავზე საუბრისას) გამოყენებულია აქტიური კონსტრუქციები, ევფემისტურობა კი მიღწეულია სხვა ენობრივი საშუალებებით, მაგალითად, ებითეტების სიმრავლით, რომელთაც ენიჭება ფუნქცია, შეამკოს ის, ვისი (უფლის, ღვთისმშობლის, წმინდა სამების...) სახელითაც მოქმედებენ (გადაწერენ, "შემოსავენ"...) და "დაამდაბლოს" ავტორის (მომგებლის, გადამწერის...) პიროვნება და მისი ღვაწლი მათთან შედარებით:

"სახელითა არსება-და[უბადებ(ე)ლისა], || ყ(ოვლა)დ წ(მიდ)ისა ს(ა)მ(ე)ბისაჲთა, მ(ეო)ხ(ე)ბ(ი)თ[ა ყ(ოვლა)დ წ(მიდ)ისა] || ლ(მრ)თისმშ(ო)ბ(ე)ლისაჲთა, შეწე[ვნითა და] წყ(ა)ლ(ო)ბითა წ(მიდა)თა მთ(ა)ვ(არა)ნგ(ე)ლ(ო)ს[თაითა], მ(ეო)ხ(ე)ბითა და შეწე[ვნითა ყ(ოველ)თა წ(მიდა)თაჲ]||თა, მე, ნ(ი)კ(ო)ლ(აო)ს, ...უღირსმ(ა)ნ და|| ს(უ)ლითა ს(ა)წყ(ა)ლ(ო)ბ(ე)ლმ(ა)ნ** ფ(რია)დითა ხ[არკ]||ებითა ...**შე[ვკრ]იბენ** წ[მიდა]ნი ესე წიგნი..."** (ადიშის ოთხთავი, M-22, 879 წ., მომგებლის ანდერძი, XV-XVIII სს., ვ. სილოგავა, 1986, გვ. 48).

მოცემულ წინადადებაში გამოყენებულია აქტიური კონსტრუქციის ზმნა **შევკრიბენ**, ევფემიზაცია კი მიღწეულია სხვა ენობრივი რესურსით – დასაწყისში წმინდა სამების, ღვთისმშობლისა და ანგელოზების ხსენებით, ხოლო შემდგომ თვითდამცრობის გამომხატველი ავტორისეული ფრაზით **უღირსმან და სულითა საწყალობელმან**.

როგორც ჩანს, მინაწერებში თავის დამდაბლების გამოხატვა უნივერსალურია და სხვა ენობრივი სამყაროსთვისაც არის დამასახიანებელი. სამეცნიერო ლიტერატურაში მითითებულია, რომ, მაგალითად, სომხური ხელნაწერების მინაწერთა დასაწყისში ქებით არიან მოხსენიებული ის პირები, რომელთაც გადამწერს ხელნაწერის დამზადების საშუალება მისცეს; ასევე აღნიშნულია მომგებლის სახელი და თხოვნა, რომ ლოცვებში მოიხსენიონ იგი. შემდეგ ავტორი წარმოგვიდგენს საკუთარი თავის დამდაბლებას ეპითეტების მთელი სერიით, რითაც დახასიათებულია მისი ოსტატობის დონე და "უღირსი" და "ცოდვებით აღსავსე" ცხოვრება (ა. აბდალაძე, 2005, გვ. 18).

თვითდამცრობის გამომხატველი ენობრივი ფორმების გამოყენება ნაკარნახევია საკუთარი თავის შეფასების იმპლიციურებით, ასევე, ადრესატისადმი მოკრძალებული დამოკიდებულებით, რაც ქმნის სვანეთის წერილობით ძეგლთა ანდერძ-მინაწერების ენობრივ ეთიკეტს.

დამოწმებული ლიტერატურა

- აღ. აბდალაძე, 2005** – აღ. აბდალაძე, სომხურ ხელნაწერთა X-XIII საუკუნეების ანდერძ-მინაწერების ცნობები საქართველოს შესახებ, თბ., 2005.
- რ. ზექალაშვილი, 2012** – რ. ზექალაშვილი, ქართული დიალოგური მეტყველება (ძირითადი ლინგვისტური და ექსტრალინგვისტური მახასიათებლები), თბ., 2012.
- ზ. სარჯველაძე, 2004** – ზ. სარჯველაძე, ძველი ქართული ენა, თბ., 2004.
- ვ. სილოგავა, 1986** – ვ. სილოგავა, სვანეთის წერილობითი ძეგლები, I, ისტორიული საბუთები და სულთა მატთანეები. ტექსტები გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევები და სამეცნიერო-საცნობარო აპარატები დაურთო ვალერი სილოგავამ, თბ., 1986.

TAMAR NINIDZE**VERB CONSTRUCTIONS WITH EUPHEMISM FUNCTION
IN WILL AND FOOTNOTES OF SVANETI MANUSCRIPTS**

Manuscripts created and kept in Svaneti always attracted the attention of scientists. Most interesting are the footnotes of manuscripts which contain the preys towards god, saints, to save the re-writer of the manuscript, dresser or ordinary parish.

The article discusses the language etiquette forms, in particular passive and masdar constructions which express awe and respect towards the object shown in footnotes. Instead of active verb constructions we meet the passive, masdar constructions in the footnotes of the wills, which hold the euphemist meaning: I finished it - it was finished, it was accomplished; I wrote it - it was written' I conducted it - I was worth to conduct it; I described it - I was worth to describe it by her (St. Virgin) ...

The usage of this language form is dictated by the implication of self-evaluation, also respectful approach towards addressee, which is the interesting part of the language etiquette.